

Onder de titel 'Het ondankbare gelijk van Ernest Bevin en Helmut Schmidt', heeft Ronald Havenaar een interessant artikel geschreven in het vorige nummer van s&d. Nauwelijks verholen verwijt hij de sociaal-democratische partijen van met name West-Duitsland (SPD), Engeland (Labour) en Nederland (PvdA) dat zij met hun kritiek op het NAVO-dubbelbesluit (1979) en hun ijveren voor 'detente' met Oost-Europa, de val van het communisme hebben vertraagd. Dat hij echter de plank mislaat, hoop ik hieronder aan te tonen.

Wandel durch Annäherung

In de loop van de jaren vijftig werden twee zaken duidelijk. De Sovjet-Unie bleek in staat de vs partij te geven op het gebied van de kernbewapening en zou een allesvernietigende nucleaire aanval met gelijke munt kunnen betalen. Er was een patstelling ontstaan tussen beide grootmachten die de veelzeggende naam MAD (*Mutual Assured Destruction*) kreeg. Ten tweede verstevigde de greep van de Sovjet-Unie op de door haar bevrijde en vervolgens bezette landen van Oost-Europa zich zodanig dat alle pogingen om zich daarvan te ontdoen, faalden (DDR, Polen, Hongarije). De Duitse kwestie werd 'definitief' bevroren met de bouw van de Berlijnse Muur (1961). De 'Wiedervereinigung' kon niet meer worden gerealiseerd.

Deze twee feiten schiepen een nieuwe realiteit en stabiliteit in Europa, die geleidelijk aan door alle Europese regeringen werd erkend en daarmee aanvaard. Het ging er voortaan om die nieuwe realiteit 'ontspannen' te houden! De inval

KOUDE OORLOG EN
SOCIAAL-DEMOCRATIE

De Koude Oorlog overleefde zichzelf

MIENT JAN FABER

Algemeen secretaris IKV

van Warschau Pact-troepen in Tsjecho-Slowakije (1968) werd, om die reden, door de latere Franse premier Debré 'een incident op de weg naar ontspanning' genoemd. In 1975 werden de nieuwe status-quo en de daarop gebaseerde ontspanningspolitiek bekrachtigd in de 'Helsinki-akkoorden'. Vele Westerse politici stelden nog begin 1989 vast dat de deling van Europa stand zou houden tot in de 'voorzienbare' toekomst.

Het was te danken aan de sociaal-democratie en met name de Duitse SPD dat toch geprobeerd werd om 'beweging' in de status-quo te krijgen, door aan de ontspanning een richting te geven. Primaire doelstelling daarbij was, voor de SPD, de 'Wiedervereinigung' van het Duitse volk (één volk, twee staten) mogelijk te maken. Die 'Wandel' in de Oost-West relaties zou door 'Annäherung' bereikt moeten worden. Confrontatie hield niet alleen te grote risico's in, maar zou nimmer tot het gewenste doel leiden, en moest dus worden vermeden. De gegroeide stabiliteit was dus het uitgangspunt van een nieuw politiek beleid geworden en niet het doel, zoals Havenaar beweert. Het doel was een kwalitatieve verandering in de relaties op het niveau van de samenleving. Egon Bahr was de architect van deze strategie, die door alle (grote) partijen en regeringen in het Westen werd overgenomen. En terecht! Dankzij de 'Annäherung', zouden op den duur de grenzen hun (mensen-)scheidend karakter verliezen, zo verwoordde later de christendemocratische Bondsprezident Von Weizsäcker het einddoel van de ontspanningspolitiek.

Ontspanning-van-onderop

Egon Bahr's vergissing was dat hij zich deze 'Wandel' – met name in de DDR – alleen kon voorstellen als een 'politiek geleide' verandering. De 'Annäherung' moest derhalve exclusief op de communistische machthebbers gericht zijn. Ik herinner me nog goed de gesprekken met hem, in het begin van de jaren tachtig, waarin hij me op de man af vroeg op te houden met het steunen (vanuit het Westen) van dissidenten in de DDR, omdat dit zijns inziens alleen maar tot een verharding van het communistische systeem zou leiden. En dus de beoogde 'Wandel durch Annäherung' zou schaden. Wat wij (IKV en Pax Christi) in Tsjecho-slowakije deden, bijvoorbeeld Charta '77 steunen, was z'n zorg niet.

Egon Bahr, een van de architecten van de 'Ostpolitik', geloofde niet in wat wij noemden 'ontspanning van onderop'. De samenleving in Oost-Europa zou zich pas echt kunnen openen als de communistische leiders daartoe zelf de ruimte boden. Hij wilde hen daartoe stimuleren door een klimaat van vertrouwen te scheppen. Ontspanning-van-onderop, dat wil zeggen daadwerkelijk opkomen voor onafhankelijke vredesgroepen en mensenrechtenactivisten – voor wie Bahr overigens veel sympathie toonde – zou de communistische leiding alleen maar nerveus en achterdochtig maken, zo meende hij. 'Annäherung' bestond voor hem (en de SPD) uit politieke erkenning, economische relaties, culturele banden en alles wat door de communistische machthebbers gedoogd werd. Maar zij – die machthebbers – bepaalden de grens! Het communistische systeem mocht niet worden ondermijnd door in te spelen op de belangrijkste tegenstanders ervan: de dissidenten. Natuurlijk moest met de communisten over 'mensenrechten' worden gesproken, maar niet met het mes (de dissidenten) op tafel. Het IKV heeft in de jaren tachtig de SPD heftig gekritiseerd vanwege deze 'inperking' van de 'Annäherung'¹. Drie jaar achtereenvolgend hebben we tezamen (SPD en IKV) in Bonn seminars georganiseerd waarvoor wij onze 'dissidente' vrienden uit Oost-Europa uitnodigden en de SPD haar eigen politieke gesprekspartners. De resultaten van die seminars zijn neergelegd in publicaties van de *Friedrich Ebert Stiftung*. Dat de SPD bereid was haar naam te verbinden aan die seminars, illustreerde de onzekerheid in eigen kring over de lijn-Bahr.

De vice-voorzitter van de SPD-fractie en president van de Ebert Stiftung, Horst Ehmke, sympathiseerde 'heimelijk' met de IKV-benadering. Een combinatie van politieke ontspanning (*Annäherung*) en 'ontspanning-van-onderop' was zijns inziens de beste strategie om het communistische systeem, dat meer en meer bleek gaf van een totaal onvermogen om de samenleving voorspoed en vrijheid te brengen, vreedzaam te laten verdampen. En zo is het ook gegaan, zij het wat sneller dan menigeen in het Westen had voorzien.

De vredesbeweging

Het is jammer dat Havenaar zich niet (wetenschappelijk) interesseert voor de vredesbeweging van de jaren tachtig. Hij lijkt de vredesbeweging te zien als een verzameling van 'partij-politieke stromingen' en miskent dat de 'nieuwe' sociale bewegingen van het laatste kwart van deze eeuw, nu juist als kenmerk hebben dat ze niet meer partij-politiek gebonden zijn of ingekaderd kunnen worden. De 'nieuwe' vredesbeweging van de jaren zeventig en tachtig stoelde haar campagnes vooral op morele uitgangspunten, die in de politieke praktijk helaas slechts op lippendienst konden rekenen.

Kernwapens werden moreel gediskwalificeerd. En de communistische regimes eveneens, vanwege de systematische schending van mensenrechten. Deze morele uitgangspunten werden in campagnes tot uitdrukking gebracht. De IKV-campagne *Kernwapens, de wereld uit* startte in 1977, toen er nog geen sprake was van een NAVO-dubbelbesluit (of een N-bom), en dient dus op haar eigen 'morele' merites te worden beoordeeld. En de campagne 'ontspanning-van-onderop' stond op gespannen voet met het officiële ontspanningsstreven van de (West-)Europese regeringen, omdat ze daadwerkelijk (geen lippendienst) steun aan de dissidenten in Oost-Europa bood.

De nieuwe vredesbeweging die deze campagnes droeg, werd geleid door END (Engeland), IKV en Pax Christi (Nederland), de Groenen – toen nog als anti-partij partij – (West-Duitsland) en Codene (Frankrijk). In de 'brede' vredesbeweging waren natuurlijk ook veel politieke partijgangers aanwezig, die zeker in Engeland (CND-Labour) en Duitsland (IFIAZ/SPD) vooral de gevestigde partijlijn volgden en à la Bahr veel bezwaar aantekenden

1. Mient Jan Faber, 'Entspannung und Menschenrechte', *Neue Gesellschaft*, 11/485

tegen een bondgenootschap met de dissidenten. De PvdA was gelukkig veel minder allergisch en het was niet alleen Max van der Stoep die op bezoek ging bij Charta '77.

Wellicht de grootste verrassing voor de 'nieuwe' vredesbeweging was de ontdekking dat president Reagan vanuit dezelfde morele categorieën politiek bedreef. Reagan was een voorstander van 'alle kernwapens de wereld uit'. Zijn SDI (Star Wars)-programma (1984) was met het oog daarop ontworpen. Zijn 'o-optie' (1981), volgens onderminister R. Perle een antwoord aan de vredesbeweging, was een ondermijning van de *flexible response*-strategie. En wie herinnert zich niet de nachtmerries van de hele zogeheten 'veiligheidselite' toen Reagan en Gorbatsjov in Reykjavik, in oktober '86, bijna alle kernwapens de wereld uit onderhandelden! Reagan's methoden waren nogal radicaal – en vatbaar voor misverstanden en soms gevaarlijk provocatief. Zei zijn minister van defensie Weinberger niet openlijk dat de vs bezig waren 'to manage the decline of the su'! Maar hier was sinds lang weer een politicus (Reagan) aan het werk die aan morele uitgangspunten werkelijk recht wilde doen, tot schrik van bijna al z'n West-Europese collega's. Dat brengt mij bij het laatste punt.

Het NAVO-dubbelbesluit

Het NAVO-dubbelbesluit van december '79 had hoegenaamd niets te maken met de getalsmatige 'conventionele' achterstand van de NAVO op het Warschau Pact. Havenaar begrijpt de NAVO-strategie van de flexible response niet. Deze strategie was gebaseerd op de notie 'escalation dominance'⁷². Dat wil zeggen dat de NAVO over een zodanige variëteit aan conventionele en nucleaire wapens moest be-

schikken dat zij tijdens het gevecht de tegenpartij voor onaanvaardbare risico's zou kunnen plaatsen, door te dreigen met escalatie. En dus, zodoende, de tegenpartij kon dwingen het gevecht te staken. Welnu, de NAVO beschikte over die variëteit aan geweldsmiddelen, maar de vraag die Helmut Schmidt in 1977 opwierp ging over de 'geloofwaardigheid' ervan. Met andere woorden: zouden de Amerikanen hun (middellange afstands)wapens echt inzetten als het er op aan kwam? Om die geloofwaardigheid te vergroten, zo vonden de Europese NAVO-partners, moesten er middellange afstandsruketten in Europa gestationeerd worden, aanvankelijk tegen de wil van de vs! Volgens de West-Europeanen zou op die manier de escalatieladder weer van voldoende treden zijn voorzien om de 'afschrikking' optimaal te laten functioneren. Prachtig, zou je zo zeggen. En ik vermoed dat er geen haan naar gekraaid zou hebben als het besluit in de jaren zestig was genomen. Maar inmiddels waren we de jaren tachtig binnengegaan. De communistische regimes strompelden van de ene (economische) mislukking naar de andere. Het 'geloof' in het communisme was tot onder nul gedaald. De 'Annäherung' in Europa werkte op velerlei gebied; en ook de ontspanning-van-onderop. En dat kernwapens moreel verwerpelijk waren, werd in brede kring aanvaard. Kortom, de Koude Oorlog begon uit de tijd te raken en talrijke burgers in Oost en West voelden dat bewust of onbewust aan. Dat gold tevens voor (een nieuwe generatie) politici in Polen, Hongarije en de Sovjet Unie (Gorbatsjov)! Het NAVO-dubbelbesluit was, tegen die achtergrond, weinig meer dan een laatste stuip trekking van een vrijwel overleefde Koude Oorlog; een incident op de weg naar het einde. Het massale protest ertegen heeft dit extra onderstreept.